

Ophævelsen af Grønlands kolonistatus – et grønlandsk krav?

Af Axel Kjær Sørensen

Spørgsmålet i overskriften besvarer universitetslektor cand.mag. Axel Kjær Sørensen ved at vise, hvorledes tanken om at ændre Grønlands kolonistatus først blev bragt på bane af danskere i en dansk udenrigspolitisk sammenhæng, men køligt modtaget af det grønlandske landsråd i 1948, dog uden at det afvistes som et fremtidsmål. I 1951 tog grønlænderen Augo Lynge (MF 1953–59) imidlertid initiativ til at få Grønland repræsenteret i rigsdagen, og han fik i løbet af 1952 danske og grønlandske politikeres tilslutning hertil. Under disse drøftelser blev hans ønske om en fuld statsretlig integrering af Grønland i Danmark koblet på, så resultatet blev 1953-grundlovens § 1: »Denne grundlov gælder for alle dele af Danmarks Rige.« Det grønlandske udspil ses som udtryk for en bestræbelse på at højne grønlændernes materielle kår ved en formel ligestilling.

Indledning

Med de 8 grønlandslove af 27. maj 1950 blev den danske kolonipolitik i Grønland lagt radikalt om. Den Kongelige Grønlandske Handels (KGH) monopol på ind- og udførsel til landet, der havde bestået siden 1774, blev principielt ophævet. Dog blev KGHs forsyningspligt opretholdt, og loven gav mulighed for bibeholdelse af monopollet for visse varers vedkommende¹.

For at opmuntre til erhvervsvirksomhed fra privat side blev der oprettet et statsfinansieret erhvervslånefond, der kunne skyde op til 50% af anlægskapitalen i private virksomheder. Det havde været en af monopollets utilsigtede følger, at al erhvervsudøvelse udover fangst og fiskeri var foregået i KGHs regi. Nu skulle det gøres muligt for grønlænderne selv at etablere sig. Det skulle også gøres muligt for danske. Ikke blot blev afspærringen af landet til beskyttelse af monopollet ophævet, så enhver frit kunne rejse ind, men retten til erhvervsmæssig fangst, fiskeri og jagt og anden næringsvirksomhed blev gjort fri for alle bosiddende i Grønland, og med mulighed for, at ikke-bosiddende statsborgere også kunne få lov. Det blev i kommissionsbetænkningen omhyggeligt

1. Lov om udøvelse af erhverv i Grønland, § 16.

slået fast, at hensigten med at åbne Grønland for privat dansk erhvervsvirksomhed ikke var at åbne nye muligheder for dansk erhvervsliv, men at trække folk til, der med deres eksempel og inddragelse af grønlændere i virksomheden kunne være læremestre i erhvervsudøvelse på privat grundlag².

Selv om denne ændring i den økonomiske politik var et skridt i retning af at tilnærme vilkårene for erhvervsudøvelse i Grønland til vilkårene i det øvrige Danmark, var det ikke i sig selv noget, der berørte Grønlands koloniale status. Der havde i monopolets historie flere gange været røster fremme om at afskaffe det og lade private komme til, og der blev i 1927 dannet en forening »Det ny Grønland« med det formål at lukke Grønland erhvervsøkonomisk op for dansk kapital. Erhvervsudvikling i kolonierne blev da også i mellemkrigs-tiden en fast bestanddel af engelsk og fransk kolonipolitik og havde længe været det i belgisk og hollandsk. Det nye i politikken, også den danske i Grønland 1950, var, at kolonimagterne erkendte, at de nødvendige investeringer ikke kunne præsteres af kolonierne selv, men måtte tilføres udefra dels af staten og dels af private. Rollefordelingen mellem disse to bestemtes af deres økonomiske muligheder og historiske tradition. Denne opgivelse af koloniernes selvfinansiering var for Grønlands vedkommende dog allerede sket fra 1946, hvor nyinvesteringerne i Grønlands Styrelses regi med rigsdagens godkendelse oversteg, hvad Styrelsen selv kunne finansiere.

Omlægningen af den økonomiske politik førte ændringer i administrationen med sig. Mens alt før var foregået under Grønlands Styrelse, blev den statslige indsats i nybyggeriet for den danske administration lagt under det nyoprettede Grønlands Tekniske Organisation (GTO). KGH fortsatte, men som selvstændigt foretagende. Skole-, kirke- og sundhedsvæsen fik også selvstændige styrelser. Tilbage for Grønlands Styrelse blev den »rene« administration. I Grønland blev de to landsfogedembeder lagt sammen til et landshøvdingembede, der fik større beføjelser end tidligere. I Danmark blev Styrelsen omdøbt til Statsministeriets 2. departement (Grønlandsdepartementet). Før havde det været et direktorat under samme ministerium. Navneændringen var sket efter grønlandsk ønske og skulle symbolisere, at Grønland i mindre omfang end tidligere skulle »styres« fra København³.

Et længe næret grønlandsk ønske blev også opfyldt ved at sammenlægge de to landsråd til et samt udstyre det med større beføjelser end tidligere. Og så fik landsrådet – også efter eget ønske – lov til at vælge to tilforordnede til Rigsdagens Grønlandsudvalg. Kommunerne blev gjort større og fik overdraget en række opgaver, som tidligere kolonibestyreren tog sig af. Sammen med reformen i retsplejen 1951, der stillede alle i Grønland under de samme domstole

2. G-50 5,I s. 35, 37.

3. G-50, 5,I s. 25.

mod før en for danskere og en for grønlændere, var der således tale om en større ligestilling mellem grønlændere og danskere i Grønland og om en højere status for grønlændernes politiske organer. Men nogen ophævelse af kolonistatus var det ikke. Det skete først ved grundlovændringen i 1953, hvor den nye grundlov simpelthen slog fast, at den gjaldt »for alle dele af Danmarks rige«. Denne ændring i Grønlands statsretlige stilling kan med rette ses som et led i den nyordning, hvis formål var at ligestille grønlænderne med danskerne og gøre Grønland til en integreret del af Danmark ved at indføre danske tilstande så vidt og hurtigt som muligt.

De brede generelle faktorer for såvel nyordning som statusændring vil derfor være de samme. Kravene om og til en nyordning kom fra både dansk og grønlandsk side, og det skal i nærværende arbejde interessere os, om ophævelsen af kolonistatus var et krav fra grønlandsk side, eller om ønsket opstod andre steder.

I den hidtidige litteratur er ophævelsen af Grønlands kolonistatus blevet sat i forbindelse med et pres fra FN's side. Forholdet var det, at medlemslandene iflg. art. 73 e var forpligtet til at sende indberetninger om økonomiske, sociale og undervisningsmæssige forhold i de »ikke-selvstyrende områder«, de var ansvarlig for. Danmark indsendte sådanne indberetninger for Grønlands vedkommende.

Max Sørensen mener, at FN-opsynet fremskyndede en politisk udvikling frem mod ophævelsen af Grønlands kolonistatus, der dog nok var kommet alligevel, om end ikke så tidligt⁴. Han begrundet det i, at indberetningspligt betragtedes som degraderende, og lader dagbladet *Information* i 1952 yderligere begrunde det i, at kolonidebatten i FN havde fået en »tydelig politisk« karakter, hvorfor det var bedst at løse Grønlandsspørgsmålet, mens det endnu kunne gøres⁵. Skønt FN-sammenhængen kun sparsomt blev inddraget i grundlovsdebatten i Danmark, så vil Max Sørensen dog ikke udelukke, at sådanne overvejelser havde haft en vis betydning⁶. I betragtning af, at Max Sørensen 1938-47 var ansat i udenrigsministeriet og derefter var regeringens juridiske rådgiver i forskellige spørgsmål, må hans vurdering, om end den er forsigtigt udtrykt, af determinerende faktorer tillægges betydning.

Finn Petersen er i sin afhandling inde på de samme tanker, idet han dog udover et ønske hos den danske regering om at komme bort fra FN-kontrollen også indfører et grønlandsk ønske om ligestilling som forklaring på, at statusændringen fandt sted i 1953⁷. I kraft af, at Finn Petersen har benyttet den dan-

4. Denmark and the United Nations, New York 1956.

5. s. 113.

6. s. 114.

7. Grønlandssagens behandling: FN 1946-54, Odense 1975, s.6.

ske FN-delegerede i kolonisager, lrs. Hermod Lannungs arkiv, kan han til fulde dokumentere, at netop ønsket om at komme fri af indberetningspligten har spillet en stor rolle for Lannung⁸. Finn Petersens påvisning af, at der allerede i 1946 var enighed i udenrigsministeriet om, »at søge at åbne mulighed for, at den (Grønland) senere kunne integreres«, holder derimod ikke⁹. Det grønlandske ønske om ligestilling er i afhandlingen ikke nærmere undersøgt, men det afvises dog, at »den danske regering manipulerede det grønlandske landsråd til en enstemmig tilslutning«¹⁰. Så vidt litteraturen. Men forinden spørgsmålet forfølges nærmere, vil det nok være formålstjenligt med nogle få bestemmelser.

Statsretligt er kolonistatus ikke noget entydigt begreb. Det har ganske vist noget at gøre med kolonibefolkningens politiske rettigheder, men disse var også i efterkrigstiden højst forskellige fra område til område, ligesom de ændredes over tid, og var i øvrigt ledsaget af højst varierende levevilkår. Nogen formal definition skal derfor ikke forsøges. Afgørende for bestemmelsen i dette arbejde er, om moderlandet erkender, at nogle områder, hvor det har politisk suverænitet, har kolonistatus.

Grønlands koloniale stilling var uproblematisk erkendt af samtiden.

Den var karakteriseret ved:

1. den danske lovgivningsmagt lovgav for Grønland, selv om grønlænderne ikke var repræsenteret i rigsdagen,
2. den grønlandske befolkning havde dansk indfødsret, men stod under den særlige grønlandske ret,
3. grundloven (1920) gjaldt ikke for Grønland. Således specielt ikke § 78 om anholdelse og fængsling og § 80 om ejendomsretten¹¹.

Samtidens erkendelse af den koloniale status fremgik også af, at Grønland i efteråret 1946 af den danske regering blev anmeldt over for FN som faldende ind under pagtens kap. XI Ikke-Selvstyrende-Områder, altså koloni¹². Efter som denne tilstand var erkendt som kolonial status, måtte der ske ændringer heri, før koloniforholdet kunne påstås ophævet.

8. s. 14, 17, 26, 29, 81f.

9. s. 93 n. 1. Påvisningen er noget ubetænksomt fremhævet i min anmeldelse i Historie XI, 4 1976 s. 564, men kilden er problematisk. Den består kun af en side 6 af et mødereferat og kan i sin foreliggende form vanskeligt være skrevet i 1946. Den er skrevet med den i 1948 indførte ny retskrivning, endog på skrivemaskine med bolle-å. (Lannungs arkiv VII, 4, 12 (f.)).

Ved udenrigsministeriets venlige bistand er kilden blevet identificeret som en del af et 7 siders referat af et møde 28. sep. 1951. (Udenrigsministeriet til Axel Kjær Sørensen 20. jan. 1977 jr. nr. 99 I 145). Som det skal vises, havde spørgsmålet da længe været fremme i debatten.

10. s. 8.

11. G-50 bd. 2 s. 8.

12. Første rapport afleveret 11/7-1947. UN Gen. Ass. Dok. A/324.

I debatten om statsretlig integration og nyordning overhovedet optrådte forskellige aktører. På dansk side spillede Grønlands Styrelse en vigtig rolle i debatten. Styrelsens politik var naturligvis udstukket af politikerne. Ikke alene i kraft af loven om Grønlands Styrelse af 1925, men også ved at blive udført under ansvar over for statsministeren (fra 1933). I spørgsmålet om en nyordning for Grønland delte Styrelsens embedsmænd sig i to hovedgrupper, der både på embeds vegne og privat deltog i debatten. Gruppen, der gik ind for en nyordning af omfattende karakter, havde sit tyngdepunkt hos de folk, der havde gjort adskillelsestiden 1940-45 med i Grønland. Landsfoged Eske Brun var en ihærdig fortaler for denne gruppe. Mod den stod en mere konservativ gruppe med Styrelsens direktør, Knud Oldendow, i spidsen. De ville nok gå ind for erhvervsudvikling i Grønland, men langsomt, så grønlænderne kunne følge med, og ændringer i styreformen var der intet øjeblikkeligt behov for. Der kan ikke her gøres nøjere rede for gruppernes sammensætning og synspunkter og heller ikke for, hvordan de stod i spørgsmålet om en ændring i Grønlands statsretlige stilling. Generelt går det an at hævde, at Grønlands Styrelse indtil 1/1 1947, hvor Eske Brun blev vicedirektør i Styrelsen (enedirektør fra 1/1 1949), var en bremsende faktor for en nyordning.

Danske politikere deltog i den første tid efter krigen kun lidt i debatten. Der var andre vigtige spørgsmål, der skulle løses, og Grønlandspolitikken blev traditionelt varetaget af Grønlands Styrelse. Ganske vist havde der siden 1925 siddet et Rigsdagens Grønlandsudvalg, men der syntes ikke fra rigsdagens side at være den store interesse for sagen. I nov. 1945 trak professor Ellinger sig tilbage fra formandsposten efter at have været med i hele perioden. Han var da 88 år og var gået ud af landstinget i 1932. Først med den socialdemokratiske regering fra nov. 1947 kom spørgsmålet på regeringsplan, og statsminister Hans Hedtoft syntes at have taget et helt personligt initiativ i febr. 1948 ved i Grønlandsudvalget at foreslå adgang for dansk privatkapital under statskontrol til Grønland. Den statsretlige integration var på dette tidspunkt rejst i debatten, og Hedtoft tog den senere på året med i sit program.

Med efterkrigstidens stigende internationale pres mod kolonialisme havde Danmark en naturlig interesse i at komme fri af forholdet, men jo helst på en sådan måde, at dansk suverænitet over Grønland sikredes. En måde at gøre det på var at integrere Grønland i Danmark og give den grønlandske befolkning valgret til rigsdagen.

Repræsentation i rigsdagen gjorde det ikke alene. Det kunne man godt have, uden at Grønland ophørte med at være koloni. Fortilfælde eksisterede i den franske 1946-forfatning, hvor samtlige indbyggere i imperiet fik fuld borgerret og valgret til Nationalforsamlingen, dog var »les territoires d'outre-mer« på ingen måde repræsenteret proportionalt med deres folketal¹³. Trods

denne statsretlige »ligestilling« fremsendte Frankrig år efter år frem til slutningen af 1950-erne rapporter om udviklingen i det franske Afrika til FN og anerkendte dermed iflg. FN-pagten art. 73e, at områderne var »ikke-selvstyrende«¹³, og altså i daglig tale kolonier.

For de erhvervskredse i Danmark, der ønskede åbning af Grønland, var en ophævelse af Grønlands kolonistatus ikke nødvendig, men kunne da være et argument mod en særbeskyttelse af landet.

Alt i alt må de danske interesser bestemmes som positive over for en statsretlig integrering af Grønland, når man først havde besluttet sig til at lade staten investere i stort omfang og lade private gøre det samme. Det kunne kun understrege det faste tilhørsforhold til Danmark.

Fra grønlandsk side var der en klar udtrykt interesse for en nyordning af forholdene i Grønland. Man ønskede kraftigt en hævelse af levestandarden, og på baggrund af verdenskrigens gunstige konjunkturer for grønlandske produkter mente man også, at den kunne bæres af den grønlandske produktion, når blot der ved hjælp udefra kunne investeres i et moderne produktionsapparat. Samtidig havde adskillelsen gjort de grønlandske politikere mere selvbevidste. De mente sig nu i stand til at overtage mere af styret selv. Der var dog ikke tale om nogen løsrivelsesbevægelse. Den udtrykte hengivenhed for Danmark var stor. Tegn på det modsatte findes kun som andenhåndsrygter gånede ud på, at der vistnok i begyndelsen af krigen havde været nogle unge mennesker, der ønskede en tilknytning til USA fremfor til Danmark, men de skulle være kommet på bedre tanker¹⁴.

De grønlandske politikere – og det vil især sige landsrådsmedlemmer – var ikke nogen helt homogen gruppe. Fælles var dog ønsket om tilknytningen til Danmark, og fælles var ønsket om en hævelse af levestandarden i Grønland og en ændring i relationerne, der gav dem selv større indflydelse. Men de kunne være mere eller mindre dristige i at kræve den gamle paternalistiske politik med dens beskyttelse af grønlænderne ophævet til fordel for en ligestillingspolitik. Tre fjerdedele af landsrådsmedlemmerne var ansat i den danske administration, og der kunne jo være tale om en loyalitet med Grønlands Styrelses ledelse, der netop i den første tid var forbeholden over for en ændring. Man skal nok heller ikke underkende de ansattes forsigtighed med at bringe sig i modsætning til den ledelse, der bestemte over deres videre karriere. Med hensyn til ophævelsen af kolonistatus som led i en nyordning, så kunne det vel have sine fordele, idet en diskriminerende forskelsbehandling kunne udlægges som værende lige så absurd, som hvis den blev Fyn eller Bornholm til del. Endvidere kunne en deltagelse i danske politiske organer give en direkte ad-

13. Om forfatningen: Albertini s. 449–53. Om indberetningerne: UN Yearbook for disse år.

14. Gudrun Kristiansen, læge i Umanak, i interview i Kolding Socialdemokrat 26/9-45.

gang til at påvirke danske politikere uden om Grønlands Styrelse. På den anden side kunne kolonistatus med deraf følgende international bevågenhed (især i FN) hypotetisk sikre dem mod danske overgreb på grønlandske interesser. Tankegangen var ikke helt fremmed i Grønland. Da det hele var overstået, og FN i 1954 havde anerkendt ophør af indberetninger om Grønland, spurgte Jørgen Olsen i landsrådet forsigtigt formanden, om det i en given situation var udelukket at indsende en rapport til FN, såfremt Grønland kunne ønske at klage¹⁵.

En slags frygt for det ukendte kunne vel også spille ind. Hvis en statsretlig integrering betød, at danske love uden videre skulle gælde i Grønland, så ville den nødvendige hensyntagen til de særlige grønlandske forhold jo ikke være til stede.

Ud fra ovenstående interessebestemmelse kunne man forvente et stadigt dansk pres i retning af ophævelse af Grønlands kolonistatus og en mere behersket grønlandsk imødekommenhed med hensyn til det statsretlige aspekt af nyordningen, men ikke nødvendigvis modstand eller modvilje.

Debatten 1945-48

Fra grønlandsk side indeholdt debatten om en nyordning i den første tid efter »genforeningen« ingen direkte ønsker om en statsretlig sammenlægning af Grønland med Danmark. Uden selv at opstille hvilken stilling Grønland dels havde, dels burde have, skrev grønlænderen Frederik Nielsen, seminarielærer i Godthåb:

»Vi vil stille krav om, at Grønlands forbindelse med Danmark bliver klart præciseret . . . Udgør vi en del af Danmark med dansk indfødsret, eller udgør vi en kolonibefolkning med specielle love?«¹⁶

Han ønskede en nærmere tilknytning.

Tydeligere fremstod integrationsønsket hos Augo Lynge, også seminarielærer i Godthåb, idet han som det grønlandsk-nationale mål ønskede, » . . . social, politisk, økonomisk og kulturel ligestillethed« inden for det danske rige, »af grønlænderen at gøre en god, dansk borger«. Han udtrykte selv tvivl om, at det var alles ønske, men satte sin lid til »at dette er tidens tanker hos dem, der forsøger at tænke«. ^{16a} Lynges mål var i overensstemmelse med hans fremtidsroman fra 1931 »Ukiut 300-ngererat« (300 år efter), hvor han forestille-

15. LR- 55 s. 39.

16. GP 1/6-45 s. 122.

16a.GP I/11-45 s. 225.

de sig Grønlands direkte indlemmelse i den danske stat¹⁷. Hans forudannelser kom til at holde stik. På landsrådenes fællesmøde i aug./sep. 1945 stillede landsfogedmedhjælper Peter Nielsen, Godhavn, ganske vist forslag om Grønland som selvstændigt amt, men det fremgår tydeligt af sammenhængen og den sluttelige resolution, at der hermed tænktes på en centralledelse i Grønland – i modsætning til de eksisterende 2 landsfogedembeder og de 2 landsråd – med en større beslutningskompetence end hidtil kendt¹⁸. Det nærmeste man kom, var i samme resolution at ønske »en fast repræsentation i Rigsdagens Grønlandsudvalg« for at udvikle samarbejdet mellem landsrådet og den danske regering og rigsdag.

De interne grønlandske drøftelser kan ikke følges, så hvorvidt spørgsmålet om repræsentation i rigsdagen havde været drøftet vides ikke. Frederik Nielsen og Augo Lyngé var ikke medlemmer. De deltog dog senere som suppleanter i 1949.

Under alle omstændigheder må landsrådets ønske om kontakt til grønlandsudvalget ses som et forsøg på at påvirke det danske politiske system uden om Grønlands Styrelse. Landsrådet bemyndigede en 6-mands delegation til at rejse til Danmark og føre de indledende forhandlinger om en lovændring.

Det var kendt og bemærket uden for landsrådet, at man ikke krævede regulær rigsdagsrepræsentation. På et diskussionsmøde den 14. febr. 1946 i Det grønlandske Selskab, stillede maleren Gitz-Johansen (dansker) forslag om, at grønlænderne skulle have deres egen repræsentant i den danske rigsdag. Referenten (eller redaktøren) bemærkede, at det var »en tanke, der dog næppe deles af grønlænderne i øjeblikket«¹⁹. Og det kommenteredes heller ikke af andre.

Ankommet til København holdt landsrådsdelegaterne et pressemøde, hvor ønskerne om centralisering af administrationen i Grønland og indførelse af 1 landsråd i stedet for de daværende 2 stod i forgrunden. Selv om mange detailønsker også blev nævnt, manglede dog ønsket om repræsentation i Rigsdagens Grønlandsudvalg²⁰. Men det var ikke glemt. Det indgik i de krav, som de grønlandske delegerede rejste i det andet møde i udvalget 18. jan. 1946:

»Indførelse af lov om de grønlandske landsråds repræsentation i Rigsdagens Grønlandsudvalg«.

(Mødereferat i Rigsdagens Grønlandsudvalgs arkiv)

17. Skoledirektør Chr. Berthelsen i Bogen om Grønland (Bornemann (red.) Kbh. 1970 s. 205. (Den er ikke oversat til dansk).

18. LR-45 s. 561f.

19. GP 1/3-46 s. 40.

20. Dagspressen 21. dec. 1945. Over 30 dagblade bragte større eller mindre reportager fra modtagelsen og pressemødet.

Spørgsmålet kom dog i forhandlingerne til at stå i skygge af debatten om bibeholdelse af centralstyret i Godthåb. Det var Grønlands Styrelse meget forbeholden overfor. Det gjaldt både dir. Oldendow og de 2 tilkaldte landsfogeder, Eske Brun og Aksel Svane. I øvrigt var den grønlandske delegerede Fr. Lynge heller ikke overbevist om rigtigheden i en centralisering²¹. Hos denne, der var udstedsbestyrer i kulmine»byen« Kutdligssat på øen Disko i Nordgrønland, må man nok regne med, at lokalpatriotismen spillede en rolle. I tilfælde af centralstyre måtte landsfogedembedet i Godhavn jo nedlægges, og Nordgrønland regeres fra Godthåb. Det er vanskeligt at se, hvor stor en rolle dette har spillet for folk i Nordgrønland, men både direktøren og de 2 landsfogeder slog netop på dette forhold. Oldendow gik på mødet 22. jan. endog så vidt som at betvivle, at den enstemmige landsrådsbeslutning dækkede opfattelsen i hele Grønland. Heri fik han tilslutning fra Eske Brun næste mødedag²². Styrelsens egne interesser i spørgsmålet om 1 eller 2 landsfogedembeder er lidt vanskelig at se. Oldendows holdning var vistnok af mere konservativ art, mens Eske Brun mente, at udviklingen gik i retning af enhed, men at man måtte se tiden an et par år²³. Diskussionen om styreformen på møderne i jan./febr. 1946 førtes næsten udelukkende mellem Styrelsens embedsmænd og de grønlandske delegater. Rigsdagsmedlemmerne lod ikke nogen holdning til spørgsmålet skinne igennem.

I betænkningen konkluderede de, »at tidspunktet endnu ikke er inde til den endelige behandling«. De 2 landsfogedembeder blev altså opretholdt indtil videre. Dermed faldt også et væsentligt argument for samlingen af de 2 landsråd væk. De blev også opretholdt indtil videre. Der fandtes dog en ordning med fællesmøder hvert andet år²⁴.

Spørgsmålet om grønlandsk repræsentation i Rigsdagens Grønlandsudvalg blev overhovedet ikke drøftet i generaldebatten udover at blive rejst den 18. jan. Fra det underudvalg, der behandlede styrelsesspørgsmål, foreligger kun referater fra 5 af 11 møder, og her tages det heller ikke op. I den endelige betænkning refereres dog til en stedfunden drøftelse, hvor de grønlandske ønsker var langt mere beskedne end 1945-resolutionens faste repræsentation. Nu ønskede de blot en af landsrådene valgt delegation, der i påkommende tilfælde kunne stå til disposition, såfremt der måtte være anledning til at føre forhandlinger med Grønlandsudvalget. Det havde de danske medlemmer i udvalget intet at indvende mod²⁵.

21. Mødereferater 22. jan., 30. jan. og 1. febr. 1946. Rgd. Grl. udv.

22. 30. jan.

23. Mødereferat 1. febr.

24. Betænkn. 46 s. 12.

25. Betænkn. 46 s. 18.

Direktøren for Grønlands Styrelse, Knud Oldendow, forelagde selv i juli 1946 betænkningen på et fællesmøde for landsrådene, og alt hvad de udtalte hertil var:

» . . . tilfredshed med betænkningen, selv om man havde kunnet ønske, at sagerne i hele den 5-årige periode var blevet behandlet paa fællesmøder.«²⁶

Landsrådets spagfærdighed kan undre en eftertid. Grønlænderne var ligesom ikke klar over deres politiske styrke. Danske politikere kunne næppe have modsat sig en omlægning af styreformen, såfremt grønslænderne havde stået fast på det. Men det kneb det netop med for delegationen, selv om landsråds-resolutionen havde været enstemmig. Desuden var »reformfløjen« af Grønlands Styrelse i nogen grad sat ud af spillet ved ikke at deltage i selve udvalgsarbejdet. De var ganske vist tilkaldt for at give redegørelser, men gennemførelse af ønskerne måtte grønslænderne detailforhandle med Oldendow. Først efter offentliggørelse af betænkningen i juni 1946 rykkede »reformtilhængerne« frem og tog bladet fra munden. Især var det faldet dem for brystet, at det under krigen etablerede centralstyre i Grønland ikke blev opretholdt.

At nogle delegerede i udvalgsarbejdet i 1946 var rørt på et ømt punkt, vidner senere afstandtagen fra 1946-betænkningen om. Delegationens leder, pastor Gerhard Egede, betegnede således i december resultatet på dette punkt som et kompromis²⁷, og mens debatten kørte videre i Danmark, sad de delegerede i Grønland og måtte høre, at de var blevet snydt af de danske forhandlere i udvalget. I slutningen af juni 1947 var det blevet dem for meget. De sendte et protesttelegram til Danmark, hvor de gjorde indsigelse mod beskyldningerne om »at vi er blevet taget ved næsen og kørt i skoven af de danske rigsdagsmænd«²⁸. Så sent som 1948, da man i landsrådet debatterede den fremtidige styreform, gentog Egede karakteristikken af 1946-resultatet som et kompromis, de dengang måtte indgå²⁹.

Men også under presserøret om efteråret/vinteren 1946/47³⁰ og på Det Grønlandske Selskabs decembermøde 1946 blev betænkningen udsat for skarp kritik³¹, så skarp, at direktøren for Grønlands Styrelse, Knud Oldendow, meldte sig ud af selskabet³². Ingen af stederne taltes der dog om ophævelse af den formelle kolonistatus, måske glemtes det i kampens hede, for kravene om lighed og ligestilling var udtalte.

26. LR-46 s. 623; betænkningen skulle kun give retningslinier for en 5-årig periode.

27. GP 1/12-46 s. 244.

28. GP 16/10-47 s. 82.

29. LR 48 6. aug. s. 87.

30. Højlund s. 27-33.

31. GS. Årsskr.-47, AKS s. 15f.

32. BT 17/1-47: Det Grønlandske Selskab er blevet en sladrebul.

Skulle disse krav følges til deres logiske endepunkt, måtte det jo være fjernelse af alle bestemmelser, der gav Grønland en særstilling i forhold til det øvrige rige, herunder ophævelse af kolonistatus og indførelse af grønlandsk repræsentation i rigsdagen.

Spørgsmålet om Grønlands politiske integration syntes i Danmark at være fremkaldt af udenrigspolitiske problemstillinger. Krigen havde draget Grønland nærmere den øvrige verden. USA havde i 1941 af gesandten i Washington, Henrik Kauffmann, med landsfogedernes billigelse fået ret til at etablere baser i landet. Dem brugte de som mellemlandestationer, når kortdistancejagerfly via Keflavik på Island skulle overføres til den europæiske krigsskueplads. I alt oprettedes 18 såkaldte forsvarsområder, heraf dog kun 4 egentlige flyvebaser. Dertil kom yderligere 14 vejrmeldingsstationer, betjent af danskere og grønlandere³³.

Den omstændighed, at der var amerikanere i Grønland, selv om de fleste var langt fra beboede steder, og at USA ingen tegn viste på at ville opgive baserne, vakte bekymring i Danmark. Det obligatoriske spørgsmål til alle hjemvendte grønlandsdanskere i 1945 var, om grønlændernes hu nu var vendt bort fra Danmark til USA. Alle bedyrede det modsatte, en enkelt havde dog hørt sådanne rygter (jf. s. 164). Dertil kom, at den amerikanske presse gennem perioden gentagne gange kunne meddele, at snart den ene senator og snart den anden kongresmand havde stillet forslag om amerikansk overtagelse af Grønland med henvisning til øens strategiske betydning for forsvaret af det amerikanske fastland. Forslagene nød aldrig fremme, og de amerikanske myndigheder dementerede, at de havde sådanne planer. Også danske myndigheder afviste tanken om at sælge Grønland til USA. Alligevel fik de amerikanske pressemeddelelser bred dækning i den danske presse, og afstandtagen var enstemmig. I den sammenhæng dukkede spørgsmålet om at komme væk fra kolonibetegnelsen op. Med den udtrykkelige hensigt at tage brodden af den amerikanske agitation stillede tidligere distriktslæge i Nordgrønland, Axel Beck, forslag om at gøre grønlænderne til danske statsborgere med fulde rettigheder: »Er grønlænderne blevet virkelige danske, politisk, retsligt og økonomisk, kan ingen kalde Grønland andet end et stykke Danmark³⁴. Det samme blev som vist (s. 165), næsten ordret sagt af Augo Lyngé allerede i 1945. Der var også andre, der trak på samme hammel. Redaktør Kr. Lyngé, Godthåb³⁵, rej-

33. Eske Bruns rapport af 12. maj 1945 til statsministeriet s. 9-11. Rgd. Grludv. arkiv, bilag til forhdl. 1946.

34. Land og Folk 16/6 1947: Vi må udrydde kolonibegrebet på Grønland.

35. Den sydgrønlandske slægt Lyngé er stor, og der var så vidt vides ikke noget nært familieskab mellem redaktøren og seminarielæreren. Kr. Lyngé havde været medlem af det sydgrønlandske landsråd 1923-26, 1933-45 og var også siden centralt placeret i grønlandsk politik. Han havde meget dansk blod i årene, men på trods heraf eller måske netop derfor

ste i 1947 rundt i Danmark med et foredrag, hvori han slog til lyd for en forstærket indsats i Grønland, i første række ved at nedsætte en hurtigt arbejdende kommission til at undersøge mulighederne. Sigtet var at komme bort fra at betragte Grønland som en koloni. »Det er et stykke Danmark, og det skal det vedblive at være«³⁶. Kr. Lynges foredrag blev vidt og bredt refereret i aviserne. Her hørte man jo en grønlænders røst, der lå på linie med andre reformivriges stormløb mod Grønlands Styrelse. »Vi må bringe ofre for at bevare landet (Grønland) uden kritiske røster udefra«, som Peter Freuchen udtrykte det i en kronik i Politikken (27/9-47).

Kritiske røster! Det var ikke fra amerikanerne, de kom, i hvert fald ikke officielle. Men kolonistyre som sådan var udsat for stærk kritik i FN. Det var lykkedes forsamlingens anti-koloniale flertal (de østeuropæiske lande, de arabiske, de asiatiske og størstedelen af de latinamerikanske) via resolutioner at bygge et maskineri op omkring behandlingen af oplysninger fra de egentlige kolonier. En procedure, der ikke var fastlagt i pagten, i modsætning til formynderkabsområderne. Den danske forvaltning af Grønland var ikke genstand for nogen specifik kritik, men den nærgående interesse for koloniforhold og tendensen til i resolutionerne at anbefale kolonimagterne bestemte fremgangsmåder måtte også være generende for Danmark, eller i det mindste kunne forudses at blive det, såfremt tendensen fortsatte. Den politiker, der i FN repræsenterede Danmark i kolonisager, var lrs. Hermod Lannung (Det Radikale Venstre), og det var netop fra ham, at tanken om statsretlig integration af Grønland blev tydeligst fremført. Efter sin deltagelse i FN's generalforsamling (16/9-29/11 1947) blev han interviewet af aviserne i begyndelsen af december.

»Jeg kan for mit eget personlige vedkommende sige, at arbejdet i hvert fald har bestyrket mig i min tro på, at det, så snart forholdene måtte berettige dertil, vil være rigtigt *ikke* at vente med at give grønlænderne repræsentation i den danske rigsdag, så Grønland fra sin stilling som koloni rykkes op til at blive en ligeberettiget del af Danmarks rige«,

hed det i Sydvestjylland's gengivelse³⁷. Fhv. statsminister Buhl, der var formand for Rigsdagens Grønlandsudvalg, ville dagen efter højst strække sig til at sige: »det er meget muligt, at det er et forslag, som man bør tage op til overvejelse« for »tanken har ingensinde været drøftet« (Nationaltidende 4/12-47:

var han ret kritisk over for danske, især dem i Grønland, fortæller Mikael Gam i sine erindringer (En gang Grønland, altid Grønland, Kbh. 1972).

36. Assens Avis 17/5-47: Grønland glider kun fra os, hvis vi forsømmer vor Pligt.

37. 3/12-47: Grønland bør inden længe repræsenteres i den danske rigsdag. Denne version er foretrukket frem for andre blades mere kategoriske gengivelser, idet Sydvestjylland's mere forbeholdne og forsigtige referat antages at ligge nærmest på, hvad Lannung sagde.

Skal grønlænderne have sæde i den danske rigsdag?). Under applaus fra grønlændere i Danmark (Hans Lynge 6/12 og Carl Broberg 10/12) fulgte Ekstra-bladet sagen op og kunne snart meddele, at det »omfattende materiale angående Grønland og dets statsretlige stilling og styreform gennemgås på det omhyggeligste i statsministeriet...« (10/12-47: Kommission bør tage grønlandsspørgsmålet op til ny drøftelse). Overvejelserne i statsministeriet kan ikke følges, men meddelelsen var et første praj om, at den nye socialdemokratiske regering ville gøre noget ved sagen.

Internt kom man ikke til at vente længe. På et møde i Rigsdagens Grønlandsudvalg den 27. febr. 1948 fremlagde statsminister Hans Hedtoft sine tanker om en nyordning af de grønlandske forhold. Hans hovedtanke var at inddrage den private danske kapital i udviklingen af det grønlandske erhvervsliv for at knytte Grønland stærkere til Danmark. Men nogen ændring i det statsretlige forhold blev ikke berørt³⁸. Det blev det heller ikke, da Hedtoft i Det Grønlandsek Selskab den 15. april fremlagde de samme tanker³⁹.

De nærmere omstændigheder ved Hedtofts initiativ er ikke undersøgt og kan derfor ikke fremstilles her. Det skal blot anføres, at daværende ministersekretær, Niels Arup, senere har peget på, at samling om en stor national opgave, skabelsen af en betydende faktor i dansk økonomi, presset fra Eske Bruns stadige påvirkning af nødvendigheden af en omlægning og en positiv interesse hos danske fiskerikredse, der ikke i længden kunne sidde overhørig, har været den baggrund, der gjorde Hedtofts initiativ forståeligt og muligt⁴⁰.

Grønlandsdebatten havde omkring årsskiftet 1947/48 fået en ny opblussen, foranlediget af, at Politiken bragte en nytårsenquete, hvor ledende dansk-grønlandske embedsmænd stærkt havde understreget behovet for nedsættelse af en grønlandskommission. Denne tråd tog Grønlandspostens danske redaktør Kjeld Rask Therkildsen op i begyndelsen af 1948. Ved at stille spørgsmålet: »Anser De oprettelse af en Grønlandskommission for påkrævet eller ikke?« til alle embedsmænd og politikere kysten rundt⁴¹ og løbende offentliggøre svarene kunne han hen i foråret tælle 70 for, 10 imod og 7 ved ikke, mens 15 ikke svarede⁴². Selv om undersøgelsen overtrådte alle regler for objektiv meningsmåling, blev den siden af redaktøren udlagt som de grønlandskyndiges mening⁴³. Det var første gang, Grønlandsposten direkte søgte at påvirke en politik.

38. Mødereferat i Rigsdagens Grønlandsudvalgs arkiv.

39. Politiken 16. april 48: Hedtoft proklamerer ny Grønlandspolitik.

40. Verdens Gang 5. årg. nr. 10 november 1951: Vor grønlandske politik s. 375-76.

41. GP 1/2-48 s. 29.

42. GP 16/5-48 s. 117.

43. GP 16/6-48 s. 135.

Imens løb den offentlige debat videre, og den indeholdt både direkte og indirekte forestillinger om at stille Grønland lige med enhver dansk landsdel, og det var i denne sammenhæng, formlen om Grønland som et dansk amt dukkede op. Hvor bogstaveligt dette end var ment, så indebar det i det mindste en ophævelse af Grønlands kolonistatus. Eske Brun kunne i jan. 1948 citeres for at have sagt til Ekstrabladet, at hele arbejdet i Grønland gik ud på at gøre det til et dansk amt⁴⁴, og i sin egen artikel i Grønlandsposten 1. juni 1948 var den statsretlige integration også en udtalt konsekvens af hans afsluttende bemærkninger om i enhver henseende at ligestille grønlænderne med andre danske borgere (s. 125).

Tanken voksede sig stærkere i Danmark, og den blev taget op af Det Radikale Venstre. På et politisk møde i april 1948 argumenterede Hermod Lannung for, at nu måtte Grønland gøres ligeberettiget. Der burde i det mindste i den nye grundlov være en løfteparagraf om grønlandsk repræsentation i rigsdagen⁴⁵. Der var altså tale om en præcisering i forhold til hans dec.-interview (jf. s. 170). Løfteparagraffen i grundloven kom til at indgå i den videre debat. På Det Radikale Venstres landsmøde i juni fremførte Lannung den igen, og begrundelserne var stadig de samme: Den truende udvikling i kolonispørgsmålet i FN kunne bringe suveræniteten over kolonierne i fare⁴⁶. Før eller på landsmødet havde Lannung øjensynligt overvejet at ophæve kolonistillingen straks ved den nye grundlov, idet et notat opstiller denne mulighed som et alternativ til løfteparagraffen⁴⁷. Det kan ikke her nærmere forfølges, hvorfor den første mulighed gled ud.

Fra regeringsside kom nu også amtsformlen frem. På det pressemøde, hvor statsminister Hans Hedtoft informerede om de nye planer for Grønland, som han skulle op og forhandle med landsrådene om, nævnte han, at mulighederne for en grønlandsk repræsentation i rigsdagen eller i grønlandsudvalget skulle undersøges. De to jurister, der skulle undersøge retsplejeforholdene i Grønland, skulle også udtale sig om spørgsmålet at forvandle Grønland fra koloni til et dansk amt, hed det i Børsens referat⁴⁸. Mere håndfast blev det hos Information til, at Grønland skulle forvandles fra koloni til dansk amt⁴⁹.

Der var stor imødekommenhed i Danmark over for dette udspil. Så meget, at Danmarks Kommunistiske Parti havde benyttet Ritzaus klausulerede forhåndsmeddelelse⁵⁰ til at lade sit forretningsudvalg vedtage og opstille som sine krav allerede den 8. juli:

44. GP 16/2-48 s. 69.

45. Politiken 20. april 1948: Kolonistyrets tid er forbi.

46. Politiken 20. juni 1948: Grønland bør være en del af Danmark.

47. Lannungs arkiv I, 1, 2: Foredrag på landsmødet m.v.

48. 10. juni 1948: Grønland frembyder en national opgave af stort format.

49. 10. juli 1948: Hedtofts Rejse - et vendepunkt for Grønland.

» . . . Grønland bør gøres til en ligeberettiget del af Danmark med udvidet demokratisk hjemmestyre. Grønlænderne bør have almindelige danske statsborgerrettigheder, derunder adgang til at vælge repræsentanter til den danske rigsdag . . .«⁵¹

Bortset fra en advarende røst fra Kristeligt Dagblad mod at forsøge at gøre grønlænderne til danskere (21. juli 48), var den danske enighed stor, og man forudså næppe nogen indsigelse fra landsrådets side. I hvert fald meddelte man FN i beretningen for 1947, afleveret 13.8.1948, at sagen om grønlandsk repræsentation i rigsdagen var ved at blive undersøgt: »it is the intention of the Danish Government to inquire during 1948–49 into the question of establishing Greenland as a part of Denmark and on equal footing with the rest of the kingdom«, hed det i generalsekretærens resumé⁵². Det gik ikke videre end Hedtofts udtalelser på pressemødet den 10. juli, men ville næppe have været nævnt, hvis man på affattelsestidspunktet ikke havde været sikker på, at det også var landsrådets ønske.

Frem til forelæggelsen for landsrådene i august 1948 af planerne for en nyordning i Grønland var spørgsmålet om statsretligt at integrere Grønland i Danmark for at skabe den stærkest mulige tilknytning blevet klart formuleret i Danmark i slutningen af 1947 som en del af den debat, der førtes om en nyordning overhovedet. Ønsket syntes udsprunget af den bekymring, den stadig tilstedeværelse af de amerikanske baser vakte, og en frygt for, at kolonidebatten i FN kunne udvikle sig i en ubehagelig retning. Enkelte grønlændere havde også ytret sig til fordel for en statsretlig integration. Augo Lyng ved et selvstændigt initiativ i sommeren 1945 (jf. s. 165), og Hans Lyng og Carl Broberg som en tilslutning til Hermod Lannungs udspil i december 1947. Også Kr. Lynges foredrag i sommeren 1947 må siges at ligge på den linie (jf. s. 170). Men hvad sagde grønlændernes politiske repræsentation, landsrådene? Udover i 1945 at ønske repræsentation i Rigsdagens Grønlandsudvalg, hvilket, som nævnt, ikke kom i stand, var spørgsmålet ikke på dagsordenen på møderne i 1946–47.

Det statsretlige problem i den store grønlandskommission 1948-50

I begyndelsen af august 1948 deltog statsminister Hans Hedtoft i de grønlandske landsråds fællesmøde for at forelægge dem planerne for en nyordning efter de retningslinier, som han i løbet af året havde fået tilslutning til i Danmark. Statsministerbesøg i Grønland var sjældne foreteelser. Før Hedtoft hav-

50. Denne sammenhæng fortalt i Kristeligt Dagblad, Nationaltidende og Information den 9. juli 1948.

51. Land og Folk 9. juli 48: Grønland bør gøres til en ligeberettiget del af Danmark.

52. UN/GA doc. A/570 s. 2.

de kun Stauning været deroppe i 1930, og når Hedtoft selv tog af sted, kan det vel kun ses som et ønske om at forlene fremlæggelsen med så megen autoritet, som det var muligt at etablere. Hovedsagen var naturligvis omlægningen af den økonomiske politik, men der blev også plads til at tage det statsretlige med. Idet Hedtoft henviste til den seneste tids tale fra grønlandsk og dansk side om mere ligestilling »og at man muligvis burde give Grønland en repræsentant på den danske rigsdag«, spurgte han landsrådene, hvad deres stilling var til det⁵³. I landsrådenes svar dagen efter (den 5. aug.), fremlagt af Gerhard Egede, udtaltes det, at man gerne ville have ligestilling i borgerlige rettigheder, men over for repræsentation i rigsdagen var man mere forbeholden:

»På grund af landets spredte bebyggelse mener landsrådet ikke, at tiden er inde til, at den grønlandske befolkning repræsenteres af et enkelt medlem i den danske rigsdag, men landsrådet vil anse det for betydningsfuldt at have repræsentanter i Rigsdagens Grønlandsudvalg, valgt af landsrådet blandt dets medlemmer for hver valgperiode«⁵⁴.

Det har næppe et kardinalpunkt for danskerne, om der skulle være en eller to repræsentanter for Grønland i rigsdagen. Men i møderne uden for dagsordenen kan Hedtofts: »en repræsentant på den danske rigsdag«, jo være blevet forklaret som én og kun én. Set i sammenligning med Færøernes 2 repræsentanter kunne det være rimeligt nok, for dér boede dobbelt så mange vælgere. Det er næsten for fantastisk en tanke, at ophævelsen af Grønlands kolonistatus glippede i 1948 på grund af sproglige misforståelser. Henvisningen til landets spredte bebyggelse var formentligt et udslag af den eksisterende tvedeling af landet i administrativ og politisk henseende og samtidig en påstand om, at forskellene var så store, at en enkelt person ikke kunne varetage både Sydens og Nordens interesser. Hvor dybt forskellene stak, kan ikke afgøres her, men nogen rolle har de spillet, når de kunne bruges i en begrundelse. Hvorom alting var, så blev positionen fra 1945 opretholdt: repræsentanter i Rigsdagens Grønlandsudvalg. Høfligt blev tilbuddet om repræsentation i rigsdagen afslået, men jo ikke afvist, at det til sin tid kunne komme på tale.

Landsrådene sagde ja til de øvrige elementer i nyordningen, og det var det væsentligste. Få hæftede sig ved det lillebitte skår i lykken, som afvisningen af rigsdagsrepræsentationen var. Peter Freuchen bemærkede dog, at landsrådene af hensyn til udlandet burde have ønsket grønlænderne som fuldgyldige danske statsborgere, så betegnelsen »koloni« kunne forlades. »Udlandet« specificeredes som USAs forsvarsstrategiske interesse i Grønland. Skulle noget ske, »ville det være godt, om Grønland var et led i det danske rige«⁵⁵.

53. LR-48 s. 76.

54. LR-48 s. 79.

55. Peter Freuchen i GP 1/12-48 s. 199-202, En guvernør på Grønland.

Den store grønlandskommission blev nedsat den 29. november 1948, og de grønlandske delegater ankom til København i januar 1949. Den københavnske presse dækkede begivenheden og kunne citere grønlænderne for mange detaljensker, men ingen angående statsretlige spørgsmål. Alene i Informations sammenfatning af deres politiske ønsker blev det bragt på bane:

»... og ophævelse, straks eller snart af Grønlands kolonistatus, så landet bliver en selvstændig del af Danmark, enten som amt eller som mere selvstyrende område, og med ret til at sende repræsentanter til den danske rigsdag«⁵⁶.

Den pålydende værdi gik videre end landsrådsvedtagelsen. Delegaterne har næppe udtalt sig så kategorisk.

Det var underkommission I, der skulle tage sig af bl.a. det statsretlige forhold⁵⁷. På det første møde 9. febr. 1949 indeholdt Eske Bruns oplæg klare forestillinger om ophævelse af kolonistatus. Problemstillingen var iflg. Brun et spørgsmål om, »hvorvidt Grønland skulle være en koloni eller et amt, eller man skulle finde et mellemstandpunkt«. Der var for ham dog ingen tvivl om, at Grønland skulle nå en højere stilling i fællesskabet med Danmark. Loyalt fremførte han landsrådets hidtidige indvendinger mod amtsstatus og repræsentation i rigsdagen, og han fortsatte:

»Da man kan forudse, at der snarest vil blive tale om en grundlovsændring, må det blive et spørgsmål, om der ikke burde søges indsat en løfteparagraf i en eventuel ny grundlov gående ud på, at det ved lov kunne bestemmes, at Grønland blev repræsenteret i rigsdagen med et mandat«⁵⁸.

Det Radikale Venstres tanker syntes at have slået igennem (jf. s. 172), og forestillingen om ét mandat hængte stadigvæk ved. Dermed var formlen »løfteparagraf i grundloven« til senere udfyldning ved lov ført ind i kommissionens arbejde. Et par af embedsmændene støttede direkte Bruns forslag, ingen talte imod, og ingen af grønlænderne i underkommissionen kommenterede det. Hel-

56. Information 17. januar 1949: Grønlænderne ønsker ikke flere »halve« løsninger.

57. Hvad der foregik i kommissionen fik offentligheden iflg. kommissionens egen beslutning (GP 1/4-49 nr. 6 s. 47) at vide af landsfogedmedhjælper Peter Nielsen, direktør Eske Brun og formanden, departementschef H. H. Koch. Denne information skete dels i form af udsendte redegørelser og dels i form af pressemøder. Dette materiale har naturligvis fundet vej til aviserne i Danmark, der dog også ved samtaler med kommissionsmedlemmer skaffede sig indsigt i arbejdet. De mest udførlige referater fandtes i Grønlandsposten, der i det mindste vedrørende mødet den 9/2 må have haft det officielle referat som forlæg, idet der var lange passager med verbaloverensstemmelse. (GP 1/3-49 nr. 4 s. 48) Nærværende forfatter har haft adgang til de officielle referater fra underkommissionen i Ministeriet for Grønland.

58. Ref. af UK i 9/2-49. Min. f. Gr.

ler ikke i senere møder blev spørgsmålet taget op. Den 13. juli 1949 gennemgik man et udkast til betænkningen, og da der heller ikke her var kommentarer til det statsretlige aspekt, må man formode, at der var enighed herom. Udkastet blev senere på måneden forelagt landsrådet.

To pressekommentarer er af interesse. Information kunne i juni meddele, at Grønlands kolonistatus ville blive ophævet, og at kommissionen var stemt for direkte grønlandsk repræsentation i folketinget med to (sic!) medlemmer^{58a}. I juli, før forelæggelsen for landsrådene, kunne redaktør Kr. Lyng fortælle, at de i øjeblikket ikke ønskede direkte repræsentation, men sæde i grønlandsudvalget og gerne en grundlovsrevision, der gjorde senere amtsstatus mulig⁵⁹. Lyng var selv medlem af underkommissionen, så det var sikkert de grønlandske delegaters holdning, han udlagde som landsrådenes sandsynlige. Informations kilde måtte følgelig være fra den danske side i kommissionen, da to holdningsskift hos grønlænderne i juni og juli er ret usandsynligt på baggrund af deres stadige afvisning af rigsdagsrepræsentation som en øjeblikkelig aktualitet. Den danske iver og den grønlandske forbeholdenhed synes smukt bekræftet.

Landsrådene samledes til fællesmøde den 23. juli 1949, og Halfdan Henriksen, formand for Rigsdagens Grønlandsudvalg, forelagde den 29. juli i en to timer lang ^{59a}tale kommissionens hidtidige arbejde.

Om rigsdagsrepræsentation sagde han ordret⁶⁰ efter at have citeret det grønlandske afslag fra året før:

»Selv om spørgsmålet om en grønlandsk repræsentation på rigsdagen ikke er aktuelt, idet der først måtte en grundlovsændring til, for at en sådan ordning kunne gennemføres, har kommissionen dog, bl.a. under henvisning til, at erfaringerne har vist, at det ikke alene tager lang tid, men også kan være meget vanskeligt at gennemføre en grundlovsændring, fundet det ønskeligt at henlede opmærksomheden på, at det vil være formålstjenligt, om den nedsatte forfatningskommission ville overveje i sit revisionsforslag at optage en paragraf, der giver rigsdagen kompetence til ved almindelig lovgivning at træffe bestemmelser om Grønlands forhold«⁶¹.

Løfteparagraf i grundloven var altså nu også kommissionens indstilling, inklusive – må man formode – dens grønlandske medlemmers. Begrundelsen var dog ren dansk, nemlig vanskeligheden ved at gennemføre grundlovsændringer. Man ville i Danmark øjensynlig ikke risikere, at en senere grundlovsæn-

58a. 24. juni-49: Grønland skal nu være et dansk amt.

59. Ekstrabladet 16. juli-49: Skal grønlænderne betale skat eller forbrugsafgifter?

59a. Politiken 10. aug.-49: Godthåb skuffet efter kommissionens besøg.

60. Landsrådsreferater er ikke ordrette in toto, men enkelte indlæg er. Dette røber ved sine mange konstruktioner i 1. person at være det.

61. LR-49 s. 100f.

dring, der ophævede Grønlands kolonistatus, ikke ville få det nødvendige 45 pct.s flertal (iflg. 1920-grundloven § 94) ved folkeafstemningen.

Halfdan Hendriksens redegørelse blev givet fredag eftermiddag, og inden mødet genoptoges tirsdag den 2. august, havde landsrådet om lørdagen^{61a} for lukkede døre drøftet den i samråd med Eske Brun og kommissionens formand H. H. Koch⁶².

Det er uvist, om de landsrådsmedlemmer, der som kommissionsdelegerede var med på rejsen til Grønland, deltog i dette samråd. Landsrådet havde den 25/7-49 besluttet, at de skulle deltage i samlingen som særlige sagkyndige uden stemmeret. Rådet havde ønsket, at deres indkaldte suppleanter skulle fungere samlingen ud⁶³. I hvert fald syntes nogle af landsrådets medlemmer, at orienteringen ikke havde været grundig nok. Dagen derpå, onsdag den 3. aug. stillede de forslag om i referatet at gøre indsigelse mod den manglende lejlighed til at forhandle direkte med rigsdagsmedlemmerne og de sagkyndige. Det fik formanden, landsfoged Simony, dog afværget ved at henvise til, »at man ikke kunne afsvække en stor erklæring, der var afgivet den ene dag, ved at protestere den næste«, hed det i Berl. Tid. den 4/8-49 (Lidt for hurtigt for grønlænderne). Udryddelsen af forslaget var så total, at det end ikke omtaltes i de officielle landsrådsreferater. Om protesten mod formen også var en protest mod indholdet, er vanskeligere at sige. Ingen mislyde er refereret i landsrådsforhandlingerne. I svaret fra landsrådene den 2. aug. gav de grønt lys for videreførelse af kommissionens arbejde. Om det statsretlige udtaltes:

»Uden i øvrigt at gå ind på redegørelsens enkeltheder vil landsrådene dog give udtryk for sin tilslutning til, at kommissionen i forbindelse med en eventuel grundlovsændring søger Grønlands stilling inden for det danske rige fastlagt, og at der således åbnes mulighed for, at spørgsmålet om Grønlands repræsentation i den danske rigsdag til sin tid kan tages op til forhandling«⁶⁴.

Efter ordlyden både et videre skridt – Grønlands stilling skal fastlægges i grundloven, rigsdagen skal ikke bare have hjemmel til at gøre det – og et forbehold – repræsentationen skal til sin tid tages op til forhandling (understået med landsrådet), rigsdagen skal ikke bare kunne bestemme selv. Det sidste udtrykker muligvis⁶⁵ en vagtsomhed over for det danske politiske system, idet en

61a. Berl. Tid. 31. juli-49: Ikke udsigt til stærk opposition i Grønland.

62. LR-49 s. 119.

63. LR-49 s. 28f.

64. LR-49 s. 119.

65. Mens man nok kan vove en nærlæsning af dansksprogede udtalelser fra i øvrigt grønlandssprogede med hensyn til, hvordan det kan opfattes i Danmark, kræver en nærlæsning med hensyn til, hvilket nærmere indhold grønlænderne selv har ment at give udtryk for, langt større forsigtighed. Det er i hvert tilfælde usikkert, i hvor høj grad den enkelte grønlænder i forståelse og formulering er fortrolig med nuancer og valører i dansk. (Højlund ser også det problem s. 40).

sådan lovgivning iflg. Styrelsesloven af 1925 (§ 16) skulle forelægges landsrådene inden vedtagelse, og som Halfdan Hendriksen forelagde den påtænkte nyordning, var der kun tale om udvidelser i landsrådets beføjelser, ikke indskrænkninger⁶⁶. Landsrådsudtalelsen pegede i sin konsekvens mod ophævelse af kolonistatus, men sagde det ikke direkte. Og teoretisk kunne man forestille sig både en fastlæggelse af Grønlands statsretlige stilling og en grønlandsk repræsentation i rigsdagen, uden at Grønland ophørte med at være koloni. Som tidligere nævnt var det tilfældet med de franske kolonier efter 1946-forfatningen.

Mens det franske problem var at ligestille borgerne i hele Unionen, men undgå, at borgerne i selve Frankrig kom i politisk mindretal over for de øvrige områder, så eksisterede det problem ikke i det dansk-grønlandske forhold. Ligeligt repræsenteret ville de knap 10.000 vælgere i Grønland ikke engang kunne vælge et medlem af folketinget. Ved septembervalget 1953 var der 9.356 vælgere i Grønland, mens ved samme valg et mandat i Danmark »kostede« 12.379 stemmer⁶⁷. Nogen indskrænkning i repræsentationsgraden, der kunne røbe bibeholdelse af koloniale relationer, var der intet behov for.

Det officielle Danmark kunne kun tage landsrådsbeslutningen til efterretning. »Spørgsmålet står åbent«, sagde Halfdan Hendriksen til pressen den 22. aug. (Kristeligt Dagblad og Berlingske Tidende). »Grønlænderne selv ønsker ikke repræsentanter i den danske rigsdag«, måtte socialdemokraten Victor Gram konstatere i Vestjyden den 24. aug. 1949. Aftenbladet trøstede sig dog med, at den nødvendige ændring i grundloven forholdsvis nemt kunne laves. Når de øvrige ændringer var på plads kunne »man passende samtidig ordne Grønlands forhold«⁶⁸.

Spørgsmålet blev da heller ikke drøftet mere i underkommission I, og i den samlede betænkning tolkedes landsrådets udtalelse som tilslutning til formlen »Grundlovshjemmel til senere statusændring uden ny grundlovændring« og fik det grønlandske ønske om fastlæggelse flettet ind i sin betænkning. Efter at have henvist til den grønlandske stillingtagen 1946 og 1948 fortsattes i konklusionen:

»Selv om spørgsmålet om en repræsentation i rigsdagen herefter for tiden ikke måtte være aktuelt, må kommissionen dog pege på, at udviklingen kan medføre, at synet på dette spørgsmål senere vil ændre sig. En ordning som den omtalte vil imidlertid ikke kunne gennemføres uden ændring af grundloven, og erfaringen har vist, at sådanne ændringer ikke alene tager lang tid, men også kan være meget vanskelige at gennemføre. Da der for tiden findes en kommission, der under statsministerens ledelse arbejder med en revision af grundloven, måtte herværende kommission finde det meget øn-

66. LR-49 s. 100.

67. St. M. 4-155-1.

68. 2. dec.-49: Grundlov for Grønland?

skeligt, om forfatningskommissionen ville overveje i sit revisionsforslag at optage en paragraf, der giver den almindelige lovgivningsmagt kompetence til at ordne Grønlands statsretlige forhold. Dette er så meget mere ønskeligt, som det i det hele taget synes rigtigt, at grundloven nævner Grønland og giver det principielle grundlag for dette lands stilling inden for riget«⁶⁹.

Som det ses, ud over en sproglig præcisering i forhold til Halfdan Hendriksens forelæggelse i landsrådene 1949 også en stærkere placering af den grønlandske betænkelighed og understregning af, at det var hos grønlænderne, synet skulle ændre sig. Med de grønlandske delegaters underskrift på betænkningen synes den dansk-grønlandske samstemmighed om formuleringen at være i hus, så meget desto mere, som landsrådet i 1950 tog både betænkning og de 8 grønlandslove til efterretning uden at komme ind på det statsretlige aspekt⁷⁰. Man var altså i den store grønlandskommission kommet det skridt videre, at spørgsmålet om Grønlands statsretlige status var spillet videre til forfatningskommissionen. Der kunne nu skabes en løfteparagraf til senere udfyldning ved almindelig lov. Det var kommet i stand på dansk initiativ som det højest opnåelige, når nu grønlænderne ikke straks ville acceptere en statsretlig integration. Der var dog tale om en større imødekommenhed fra grønlandsk side end i 1948 (jf. s. 174), men hvorledes den var kommet i stand, fortaber sig bag det afgørende mødes lukkede døre (jf. s. 177). Hvilken rolle det således har spillet, at to af de mest markerede integrationister, Frederik Nielsen og Augo Lyng, deltog i 1949-samlingen, kan ikke afgøres her.

Spørgsmålets aktualisering i landsrådsmødet 1951

Mens den hidtidige udvikling havde været præget af danske initiativer og grønlandsk stillingtagen til dem, var det på grønlandsk initiativ, at spørgsmålet kom i skred igen. Den 26. september 1951 samledes det første direkte valgte landsråd til sit første møde. Der var mange nye ansigter, selv om sammenlægningen af de to landsråd til ét betød en reducere fra 23 medlemmer til 13. Kun 4 var blevet genvalgt af de 10, der genopstillede⁷¹, mens 4 af de 9 nyvalgte havde været suppleanter 1945-50. Blandt dem var Augo Lyng. Han havde i flere år deltaget i den politiske debat i Grønland (jf. s. 165) og var, skønt ikke-medlem, udpeget af landsrådene til at repræsentere grønlænderne i forhandlingerne i København både 1939 og 1946, men ikke 1948⁷².

69. G-50 bd. 2 s. 35f.

70. LR-50 s. 45, 56-64.

71. Godthåb Avis 23. juni 1951 s. 4.

72. 1948 var der tale om en kongelig nedsat kommission, altså helt styret af danskerne, mens det 1939 og 1946 var tale om landsrådsvalgte delegationer.

En redegørelse for hans position i det grønlandske samfund må her på grund af manglen på en egentlig biografi, blive fragmentarisk. Han var født 1899 i Fiskerøset, hvor hans far var kateket, og han omkom ved »Hans Hedtoft«s forlis 30. jan. 1959. Sin ungdom tilbragte han i Julianehåbdistriktet, men kom i 1915 til Godthåb, hvor han i 1921 afsluttede sin uddannelse som kateket. Den blev 1921-23 udbygget med en dansk lærereksamen, og han blev ved hjemkomsten til Grønland tilknyttet seminariet i Godthåb, fra 1927 som fastansat. Bortset fra årene 1943-45, hvor han var efterskolelærer i Egedesminde, boede han i Godthåb. I hans første Godthåbtid synes grundlaget for hans senere politiske virke at være lagt. Han begyndte i 1933 at udgive sit eget skrift *Tarqigssût* (den lampepind, man brugte for at få vægen til at lyse klart), som han selv skrev det meste af. Den var henvendt til ungdommen og fik udbredelse over hele Grønland. 1934 stiftede han sportsforeningen *Aqigssiaq* (rypekyllingen), der hurtig blev stor og med hans elever fra seminariet spredtes langs kysten. Altsammen et prisværdigt og af alle anerkendt ungdomsarbejde. Den næste forening, han startede, syntes derimod at komme nogen på tværs. Det var *Nunavta Qitornai* (landets børn) fra 1942, der i det ydre lignede en normal ungdomsforening af folkeligt tilsnit med oplysende foredrag, husflid, sangkor og tilmed et månedsblad, *Unúsugtoq* (den unge), der også kom ud i hele Grønland. I *Grønlandsposten* 16. april 1944 påtog seminarielærer Finn Gad sig dog at fortælle den dansklæsende befolkning, hvad foreningen var for noget, »da den er blevet noget forkættet«, og han understregede, at foreningens holdning til danske i Grønland og til Danmark var den bedste, og at danske kunne blive medlemmer, en af dem var endog i bestyrelsen (Tør man gætte på Finn Gad?). I øvrigt påpegede Finn Gad, at det nye i foreningen var dens verdslige basis (hvoraf man vel kan slutte, at det meste folkelige arbejde foregik i kirkens regi). Den havde dog ikke brod mod nogen, kun »mod den sløve og slappe, dorske og døde og mod den, der vil afslutte sig selv i sin egen selvbestaltede bedreviden og fordom«. Man var øjensynligt ved at finde sig sine fjender, måske havde man dem allerede. Under forhandlingerne i København i 1946 kom man ind på seminariets forhold til de eksisterende foreninger. Provst C. V. Schultz-Lorenzen forklarede, at der i Godthåb havde været nogle foreninger, som man forbød seminariets elever at være medlem af. På Oluf Steens udbrud: »Det er et fejlgreb!«, føjede skolekonsulent V. Borum til, at det kun tog sigte på politiske foreninger, ikke det kristelige ungdomsarbejde⁷³.

Om det var *Nunavta Qitornai*, der taltes om, og om Augo Lynges 2-årige ophold i Egedesminde var det forenede skole- og kirkevæsens reaktion på uønsket foreningsvirksomhed i Godthåb, kan ikke afgøres på det forhånden-

73. Mødereferat 8. marts-46. Rgds. Grludv. arkiv.

værende materiale, men indicierne er vægtige. Augo Lynge var måske ikke så vellidt i alle danske kredse. Mikael Gam kan fortælle, at Augo Lynge af nogle regnedes inderst inde for at være lidt af en »danskeræder«, hvad Gam dog bestemt afviser⁷⁴.

I sit eget valgoplæg i Godthåb Avis 28. juni 1951 henviste Augo Lynge til sin roman »300 år efter« (jf. s. 165) med dens understregning af, hvordan kårene for grønlænderne skulle forbedres ved en modernisering af Grønland, inklusive en nærmere politisk, sproglig og kulturel tilknytning til Danmark, som sit valgprogram. Det var for at agitere for disse synspunkter, at bladet Targigssût var blevet grundlagt, men han ville jo hellere selv ind i landsrådet for uden mellemlid at fremlægge forslagene.

Den danske redaktør i Godthåb, Jacob S. Grove, bedømte over for læsere i Danmark hans chancer for valg som gode. Hans stærke position var skabt i arbejdet for ungdommen og hans evne til at forløse vanskelige situationer i velvalgte ord. Hans sociale program skulle også nok trække stemmer, mente Grove. »Han vil få alle stemmerne ovre fra Islandsdalen, det utroligt fattige og usle proletarkvarter i Godthåb«⁷⁵. Han fik mange stemmer, 627 mod så centrale folk som Jørgen Chemnitz 93 st. og Peter Nielsen 57 st.⁷⁶. Mandatet i landsrådet skulle naturligvis bruges til at fremme de økonomiske og sociale sider af hans program, men også den nærmere tilknytning til Danmark. Det var vel for ham den samme sag. Som den første efter formanden fik Augo Lynge ordet og sagde bl.a.:

»Nu ved tærsklen til det nye kan der være grund til at opridse nogle retningslinier som motto for de kommende års arbejde; for arbejdet kan ikke gøres planløst og tilfældigt, men bør følge faste ideer og hovedlinier. For det første bør man fortsætte med at udvide og styrke forbindelsen med Danmark, politisk, kulturelt og sprogligt for at understrege, at Grønland er en del af Danmark og altid ønsker at være det. Grønland og dets befolkning – grønlændere og danske – bør fuldtud have ligestilling med andre danske statsborgere. Derfor må vi fastholde det ønske, at Grønland må i fremtiden have grønlandske repræsentanter i den danske rigsdag. Grønlands repræsentanter må uden mellemlid kunne tale befolkningens sag i den danske rigsdag, således som færingerne gør det for på den måde at have direkte indflydelse på lovforslag Grønland vedrørende, ikke mindst på de årlige finanslovforslag . . .«⁷⁷.

Det var første gang spørgsmålet rejstes fra grønlandsk side, men gik formuleringen »må i fremtiden have repræsentanter« videre end 1950-betænk-

74. M. Gam: s. 48.

75. Nordsjæll. Soc. Dem. 1. juni 1951.

76. Godthåb Avis 4. juli 1951. Til Augo Lynges fragmenter er udover det anførte brugt interview i GP 1943 s. 158-59. H. C. Petersen i Bogen om Grønland, s. 223f. Robert Petersen i Trap 1974 bd. 30 s. 332.

77. LR-51 s. 9.

ningens løfteparagraf i grundloven? Altså engang i fremtiden, eller skulle det være nu? Det var sikkert bevidst lagt uafklaret op. I forbindelse med en debat i 1945 forklarede Augo Lyng: »(Det kan) ofte være fordelagtigt ikke at præcisere for skarpt og ikke udtrykke sig for kategorisk, når man drøfter sager, der rører folks ømfindtlighed«⁷⁸.

Talens officielle status er ligeledes vanskelig at fastslå. Efter formen at dømme var det fremsat på landsrådets vegne, idet det var skik efter hvert nyvalg, at et af de grønlandske medlemmer efter formandens indledning tog ordet og på sine kollegers vegne fremlagde nogle principielle betragtninger om arbejdet i den kommende periode. Således Gerhard Egede i 1945 og Peter Nielsen i 1955. I begge tilfælde udtrykkelig på rådets vegne. I ikke-valgår gik man direkte fra formandens indledning til meddelelser. Derimod anførte Augo Lyng *ikke* i 1951, at han talte på rådets vegne, men indlægget blev ikke kommenteret fra nogen side i 1951-samlingen, og Augo Lyng hævdede uantastet året efter, at hans udtalelse »var det nye, folkevalgte landsråds første handling«⁷⁹. Samtiden var ikke i tvivl. Den 27. sept. 1951 meddelte både Politiken og Kristeligt Dagblad udtrykkeligt, at Augo Lyng udtalte sig på landsrådsmedlemmernes vegne. Bortset fra den manglende reference til kollegernes accept synes Lynges indlæg at have været en sådan normal indledningstale.

Imidlertid gav Augo Lyng en anden forklaring, da han i februar 1952 som tilforordnet deltog i Rigsdagens Grønlandsudvalgsmøder. Ganske vist udlagde han indledningstalen som »det nye, folkevalgte landsråds første handling«, men fortsatte straks efter:

»I øvrigt blev sagen ikke drøftet nærmere som et særligt punkt i dagsordenen. Jeg tror, det skyldes, at man først ønskede at fordybe sig i spørgsmålet, tænke nærmere over sagen, inden man går et skridt nærmere...

Sagen er den – og nu siger jeg min private mening om sagen -: Når man fra grønlandsk side har ønsket, at Grønland bliver knyttet nærmere til Danmark *som en del af Danmark* (understreget i originalreferatet), således som Færøerne gør det, altså som et amt, så kan man ikke nøjes med en repræsentation i rigsdagens Grønlandsudvalg. Dette vil efter min mening kun give indirekte indflydelse i de grønlandske spørgsmål.

Vi bør tilstræbe fuld indlemmelse af Grønland i Danmarks rige, men det spørgsmål må drøftes videre og optages som et særligt forhandlingspunkt i landsrådet engang«⁸⁰.

I og med at Lyng gav sig til at fortolke kollegernes tavshed, kan indholdet af hans tale ikke være aftalt med dem i forvejen. Ydermere fremlagdes det centrale i indholdet som hans private mening. Sammenhængen synes herefter at

78. GP 1. nov.-45 s. 243.

79. LR-52 s. 133.

80. Mødereferat 21. febr. 52. Rgd. Grludv. arkiv.

være den, at Lynges af kollegerne var blevet overdraget at holde indledningstalen, uden at disse havde kendskab til dens nøjagtige indhold i forvejen. Deres tavshed over for indholdet udlagde Lynges så over for danskerne og landsrådet i 1952 som en accept af hans tanker. Uklarheden omkring Lynges indlæg i 1951 bevirkede måske, at udenforstående knap nok opdagede den rækkevidde, som Lynges havde intenderet. Alene i Politikens referat fandt det vej til overskriften: »Grønlænderne ønsker repræsentation i den danske rigsdag« (27/9-51). Det spillede nok en rolle, at den politisk nærtstående Kr. Lynges var korrespondenten til Politiken. På det tidligere omtalte møde i udenrigsministeriet den 28. sep. 1951 (jf. n. 9) kunne Politikens artikel fra den 27. sep. være kendt; men da det desværre ikke var muligt at få aktindsigt, kan der ikke ud fra den løsrevne side 6 sluttes, om man ved formuleringen » – f.eks. såfremt Grønland opnåede at få repræsentation i Rigsdagen« regnede med, at spørgsmålet var kommet i skred igen, eller det stadig stod på 1950-betænkningens grund: Grundlovshjemmel til senere udfyldning ved lov.

Måske skyldtes den ringe opmærksomhed også, at man havde tolket den store udskiftning⁸¹ ved landsrådsvalget som grønslændernes afstandtagen fra nyordningen. Således udtrykkeligt redaktør ved den grønslandske radio J. S. Grove, der endog fandt det »lidt forstemmende, at folket endnu ikke synes modnet til den nytid, der i form af millioner og teknik tromler ind over verdens største ø⁸². Og på selve valgdagen den 29. juni 1951 mente Kristeligt Dagblad i sin leder, at vi burde »betænke os ikke så lidt, før vi skaber rigsfællesskab mellem det danske og grønslandske folk – spørgsmålet er ikke aktuelt«.

Ligeledes blev der lagt mærke til landsrådsdets kritik i 1951 af, at nyordningen var begyndt med udbygning af administration, skole- og sundhedsvæsen fremfor ophjælpning af erhvervene og boliger til grønslænderne⁸³. På det anvendte materiale må Augo Lynges indlæg på dette punkt betegnes som en politisk prøveballon, bevidst lidt uklart formuleret; men i og med det var fremført og refereret, kunne han senere gå videre med spørgsmålet og give indlægget den status, der var behov for. Fundamentet var lagt, bygningen kunne rejses.

Møderne i Rigsdagens Grønslandsudvalg

Augo Lynges og Frederik Nielsen deltog som tilforordnede fra landsrådet i Rigsdagens Grønslandsudvalgs møder i foråret 1952. Forinden havde udvalget i

81. Det var dog et almindeligt træk ved landsrådsvalg. Mellem 1911 og 1933 lå udskiftningsprocenten mellem 82 og 100%. 1951 var den 69%.

82. Tidens Tegn 1/8-51: De grønslandske vælgere har talt.

83. Kristeligt Dagblad 19/10-51: Grønslands genopbygningsprogram stærkt kritiseret. Politiken 19/10-51: Skarp kritik af den nye administration i Grønland.

november 1951 fået en redegørelse for landsrådsmødets forløb af landshøvding P. H. Lundsteen, men han tog ikke anledning til at pege på Augo Lynges åbningstale, selv om flere andre punkter toges op til orientering⁸⁴. Først da de to grønlandske tilforordnede fra den 20. febr. 1952 deltog i møderne, blev spørgsmålet om Grønlands statsretlige stilling bragt videre frem. Det optrådte som punkt 1 på den liste, de i forvejen havde udarbejdet over spørgsmål, de ønskede drøftet i udvalget, og på spørgsmål fra Hans Hedtoft om, hvad de havde tænkt sig, og om der var »kommet ny(e) ønsker siden kommissionsforhandlingerne, hvor man nøjedes med ønsket om repræsentanter i Grønlandsudvalget«, svarede de:

»Det drejer sig om to ting: 1) Hvilken stilling vil man give Grønland i den nye grundlov. Man har ikke fremført specielle ønsker, men har drøftet, om Grønland eventuelt skulle have stilling som et dansk amt. 2) Hvordan tænker man sig Grønland repræsenteret i rigsdagen?«

og

»Man er efterhånden kommet ind på at søge opnået samme stilling som Færøerne ved repræsentation på rigsdagen«⁸⁵.

Hedtofts spørgsmål viste, at han ikke havde opfattet Augo Lynges 1951-indlæg som en ny udvikling, hvis han da overhovedet havde lagt mærke til det. Svarene var dels spørgsmål om, hvad man i Danmark havde tænkt sig, dels en tilkendegivelse af, hvad man i Grønland ønskede. Udvalget kunne vel kun forstå svarets »man« som dækkende mere end de to tilstedeværende grønlandere. Formanden, Halfdan Hendriksen, bad Hans Hedtoft i hans egenskab af medlem af forfatningskommissionen om at redegøre for, hvor langt spørgsmålet om Grønland var kommet. Det var slet ikke blevet behandlet, kunne Hedtoft meddele den næste dag. Men dermed faldt sagen ikke. Det var øjensynligt Hedtoft meget om at gøre, at spørgsmålet blev afklaret nu. Da han ikke kunne meddele noget om forfatningskommissionens overvejelser, udtalte han som sin personlige opfattelse:

»Vi bør tilstræbe i den nye grundlov utvetydigt at fastslå, at Grønland er en uadskillelig del af det danske rige. Det vil være af interesse for os i Grønlandsudvalget og for medlemmerne af forfatningskommissionen at vide, om dette også er de grønlandske tilforordnedes ønske.

Jeg vil betragte det som en stor ting, hvis vi i så kategoriske vendinger (som muligt) med Grønlands tilslutning kan få lov til at fastslå dette. Jeg tror, at alle danske ville være glade for en sådan bestemmelse, og det er mit indtryk, at det grønlandske folk deler dette ønske, men det vil vi gerne have bekræftet.

84. Rgd. Grludv. arkiv mødereferat 28. nov.-51.

85. Rgd. Grludv. arkiv mødereferat 20. febr.-52.

Vedrørende Grønlands repræsentation i det danske parlamentariske styre har vi nu realiseret grønlændernes eget ønske om repræsentation i Grønlandsudvalget, men jeg forstår nu, at landsrådsmedlemmerne nærer ønske om at få etableret en ordning noget lignende den, som gælder for Færøerne, med direkte repræsentation i rigsdagen. Jeg tror, at vi alle vil rette os efter det ønske, som landsrådet måtte have. Personlig ser jeg gerne grønlandske repræsentanter i rigsdagen. Det giver ligesom en stærkere forankring af Grønland i det danske rige. Det vil være af uhyre værdi, hvis Danmark kan sige over for omverdenen, at det grønlandske folk har repræsentanter, som kan deltage i det parlamentariske arbejde på fuldstændig lige fod med repræsentanterne for befolkningen i Danmark . . .⁸⁶.

Det er i Hedtofts indlæg værd at lægge mærke til, at han vil have de grønlandske tilforordnede ønske bekræftet. Han tager endnu ikke Lynges åbningstale som landsrådets mening.

Det er også værd at lægge mærke til, at han sonder mellem Grønland som en uadskillelig del af Danmark og spørgsmålet om grønlandsk repræsentation i rigsdagen. De to ting behøvede ikke at være identiske. Det samme bemærkede formanden, Halfdan Hendriksen, også i sin tilslutning til Hedtofts standpunkt. At komme bort fra »betegnelsen koloni (var) ikke en naturnødvendig følge af en grønlandsk repræsentation i rigsdagen. F.eks. har de franske kolonier repræsentanter i det franske parlament«. Også Simon From og Oluf Steen tilsluttede sig. Den sidste med henvisning til » . . . sin partifælle Lannungs synspunkter, at det i det internationale samarbejde ville være af stor værdi, om vi snarest muligt fik et forhold Danmark og Grønland imellem, så vi kunne sige: Danmark har ingen kolonier, ingen »underudviklede områder . . .« . I tilknytning hertil fremsatte Augo Lyng sin tidligere citerede noget tvetydige udtalelse om landsrådets ønske ved dels at betegne sit indlæg 1951 som en landsrådshandling og dels karakterisere indlemmelse i Danmark som sin private mening (jf. s. 182). Han fik støtte heri af Frederik Nielsen. Sluttelig fik Hans Hedtoft tilslutning til en henstilling om,

»at dette udvalg efter denne diskussion kontaktede statsministeren og meddelte, at vi har haft denne forhandling, at begge de grønlandske tilforordnede har meddelt, at der i det grønlandske landsråd er et stærkt ønske om nærmere tilknytning til Danmark, og at det ville være værdifuldt, om vi fik behandlet udkast til en udtalelse herom på landsrådsmødet til sommer. Det vil være vigtigt for forfatningskommissionen, når bestemmelserne i grundloven om Grønland skal formes, at vi har en enstemmig landsrådsbeslutning at støtte os på«⁸⁷.

Spørgsmålet var visselig kommet i skred. På foranledning af en forespørgsel fra de to grønlændere om, hvad man havde tænkt sig angående Grønlands stil-

86. Mødereferat 21. febr.-52. Rgd. Grludv. arkiv.

87. Mødereferat 21. feb.-52. Rgd. Grludv. arkiv.

ling, og foranlediget af deres private meninger herom, sendte Grønlandsudvalget spørgsmålet videre til forfatningskommissionen til prøvelse i landsråds-samlingen 1952.

Inden det kom så vidt, tog kanoniseringen af, at her var der tale om et ønske fra landsrådet, som danske politikere imødekom, yderligere fart. Den 17. marts 1952 afsendtes et af sekretæren, E. Hansen-Salby, forfattet og af formanden, Halfdan Henriksen, godkendt brev⁸⁸ til statsminister Erik Eriksen, hvori det henstilledes, at forfatningskommissionen formulerede et udkast til grundlovsbestemmelse angående Grønland. I brevet strammedes debatten fra mødet den 21. febr. yderligere:

»de grønlandske tilforordnede (har) udtalt, at der er sket en sådan udvikling, at der er et almindeligt ønske i det grønlandske landsråd om, at Grønland statsretlig knyttes nærmere til Danmark ved en bestemmelse i den kommende grundlov, der fastslår, at Grønland ikke længere er dansk koloni, men en integrerende del af det danske rige, og at den grønlandske befolkning . . . er repræsenteret på rigsdagen på lige fod med befolkningen i den øvrige del af riget . . .«⁸⁹.

Stramningen bestod i de præciserende bestemmelser om, hvorledes den nærmere tilknytning til Danmark skulle være beskaffen. Det havde de tilforordnede ikke betegnet som et almindeligt ønske i landsrådet.

Kortere og klarere, men også mere upræcist, hed det i samme kommissions bemærkninger til grundlovsforslagets § 1:

»de grønlandske tilforordnede i Rigsdagens Grønlandsudvalg (har) anmodet om, at der i grundloven optages en bestemmelse, hvorefter Grønland anerkendes som en integrerende del af det danske rige . . .«⁹⁰.

Den danske omhu med at understrege forslaget som et grønlandsk ønske blev ikke bestridt af nogen. Ubestrideligt var initiativet til at bringe spørgsmålet i skred igen Augo Lynges, og som vist her var danske politikere ikke sene til at gribe til med begge hænder. Set fra et dansk synspunkt var problemet afklaret: Grønlands kolonistatus skulle ophæves, og befolkningen sikres valgret til rigsdagen ved grundlovsændringen. Resten var teknik og procedure.

88. Brevveksling i Rgd. Grludv. arkiv.

89. Rgd. Grludv. arkiv, trykt som bilag 1 i Betænkning afgivet af Forfatningskommissionen af 1946, Kbh. 1953.

90. Forfatningskommissionens Betænkning, s. 28.

Landsrådsmødet 1952

Landsrådssamlingen 1952 blev indledt den 28. august, og den 8. september var man kommet frem til dagsordenens pkt. 5: Grønlands fremtidige statsretlige stilling. Augo Lynges havde, inden forslaget statsministerielt var blevet fremsendt den 13. august, foreslået spørgsmålet drøftet i samlingen. Nu forelå imidlertid forfatningskommissionens forslag, udarbejdet af professorerne Poul Andersen og Alf Ross. Det lød:

»§ X. Bestemmelserne i denne grundlov gælder for alle dele af Danmarks rige. Som følge heraf skal Grønland for fremtiden være repræsenteret på rigsdagen. Bestemmelserne i §§ . . . 71, 72 og 78 kan for Grønlands vedkommende fraviges ved lov, for så vidt dette efter de stedlige forhold må anses for påkrævet«⁹¹.

Som den første fik Augo Lynges ordet, og han anbefalede stærkt landsrådet at tilslutte sig. Begrundelsen fandt han i, at den faste tilknytning var en forudsætning for at gøre Grønland til et normalt udviklet, civiliseret land. Og tidspunktet måtte ikke forpasses, derfor skulle grundloven præcisere Grønlands stilling, ikke blot indeholde en løfteparagraf, »der måske senere vil kræve årelange aktioner for at få faste tilstande«⁹².

Som Augo Lynges fremstillede sagen, ønskede landsrådet i 1951 i sin »programklæring« netop denne løsning, der i mellemtiden havde været »berørt i Grønlandsudvalget« om vinteren, som et led i »at orientere os om dette fundamentalt vigtige spørgsmål både heroppe i Grønland og i politiske kredse i Danmark«⁹³.

Lynges præsenterede det altså som et tidligere udtrykt landsrådsønske, der nu var modent til endelig afgørelse. Den efterfølgende korte debat gik på, om et mindre udvalg eller hele landsrådet skulle udforme svaret til Danmark. Det blev det sidste, og dagen efter meddeltes, at der var enstemmighed om at tiltræde forslaget⁹⁴. Dermed var sagen endelig afgjort. Den afventede nu kun en grundlovsafstemning i Danmark. Inden da var forslaget blevet yderligere bearbejdet, så ordet Grønland helt forsvandt fra § 1. »Denne grundlov gælder for alle dele af Danmarks rige«, mens repræsentationen i rigsdagen blev bestemt i § 28: 2 medlemmer, ligesom Færøerne.

Efter vedtagelsen i landsrådet 1952 og vedtagelsen af den nye grundlov i Danmark 1953 voksede kanoniseringen af, at indlemmelsen var sket på grønlandsk initiativ sig fastere. Og det var for så vidt korrekt nok, såfremt man ser bort fra tiden før 1951 og først inddrager landsrådet som bærer af ønsket fra 1952.

91. LR-52 s. 133.

92. LR-52 s. 133f.

93. Citationstegnene dækker Lynges ordvalg.

94. LR-52 s. 136.

Afslutning

Den danske interesse i at få ophævet Grønlands kolonistatus, både iflg. den hidtidige litteratur (jf. s. 161) og nærværende arbejde, var meget tydeligt et ønske om at frigøre sig fra et FN-tilsyn, der syntes at blive mere og mere generende (jf. s. 170 ff., 185). Dertil kom i årene op til 1948 en uro over amerikanernes stadige tilstedeværelse i Grønland (jf. s. 169).

Det vil utvivlsomt fremgå af en nærmere analyse af årene 1945-53, at disse to faktorer spillede en væsentlig rolle for omlægningen af kolonipolitikken overhovedet. Den grønlandske interesse er sværere at forklare. Hvorfor sagde landsrådene nej tak til repræsentation i rigsdagen i 1948? Det måtte da være en endnu bedre adgang til at få indflydelse på udformningen af Grønlandspolitikken i Danmark uden om Grønlands Styrelse end den repræsentation i Rigsdagens Grønlandsudvalg, som de ønskede og fik. Hvorfor sagde landsrådet enstemmigt ja tak i 1952? Disse spørgsmål kan kun udtømmende besvares ved at gå dybere og grundigere ind i det grønlandske (og grønlandsksprogede) materiale, end der her har været tid og kræfter til.

Så meget kan siges, at det for grønlandske politikere – meget naturligt – gjaldt om at få hævet befolkningens levestandard, og om at få dens tilstand af underlegenhed over for danskerne ophævet. Det så den danskprægede grønlandske elite kun mulighed for ved en nærmere tilknytning til Danmark. Det var det, den statslige sammenlægning skulle bruges til. I grundlovstalerne i Grønland den 5. juni 1953 blev dette aspekt ikke glemt. Vores ligestilling betyder ikke, at vi allerede har de goder, som den medfører. Det skal vore folkevalgte repræsentanter i folketinget arbejde for, mente fhv. landsrådsmedlem Peter Nielsen i Godthåb. I Frederikshåb håbede kommunalbestyrelsesformand Samuel Olsen, at den nye grundlov ville betyde en fortsættelse af arbejdet på at forbedre levestandarden. Kommunalbestyrelsesformand i Juliane-håb, Klaus Lyng, håbede også, at dagen måtte bane vej for folkets udvikling og bedre levevilkår for alle. For landsrådsmedlem Frederik Lyng var det i Egedesminde en given sag, at optagelsen af Grønland i Danmark ville betyde, at grønlænderne fik del i de samme goder som andre danskere. Kun Augo Lyng og Gerhard Egede samt Karl Heilmann i Sukkertoppen undlod en så direkte henvisning til egeninteresser⁹⁵.

Resumé

Blandt nogle grønlændere, og her skiller Augo Lyng sig tydeligt ud, havde det utvivlsomt længe været et ønske, at Grønland kunne blive statsretligt integreret i Danmark. Imidlertid fremførtes det hverken af landsrådene eller andre grønlændere i den første efterkrigstid. Tværtimod afviste landsrådet fore-

95. A/G nr. 13, 18/6-53 s. 210-13.

spørgslen herom fra dansk side i 1948. Først da Augo Lyngé i 1951 blev valgt ind i landsrådet, kom spørgsmålet i skred igen ved hans åbningstale, der i sammenhængen på dette punkt må karakteriseres som en politisk prøveballon. Sådant opfattede Augo Lyngé og Frederik Nielsen vel også deres udspil i Rigsdagens Grønlandsudvalg i febr. 1952. Men her greb danske politikere til med begge hænder og var sammen med grønlænderne øjensynligt godt tilpas med at fremstille den nye udvikling som landsrådets ønske. Noget man ikke kunne være sikre på før 1952-samlingen.

Fra dansk side var tanker om en statsretlig integrering offentlig fremme allerede i 1947, og i løbet af 1. halvdel af 1948 gjorde Det Radikale Venstre og Danmarks Kommunistiske Parti ønsket til sit. Det deltes vel sagtens af den socialdemokratiske regering, men efter landsrådets afslag i 1948 stillede man sig i bero med formlen: grundlovshjemmel til senere udfyldning ved lov. Det var Augo Lyngé og Frederik Nielsen, der bragte spørgsmålet frem igen. Og det var de i og for sig i deres gode ret til. Landsrådets udtalelse i 1949 (jf. s. 177) havde ønsket Grønlands stilling fastlagt i den nye grundlov, ikke bare hjemmel i den tid at gøre det.

Med landsrådets enstemmige tilslutning i 1952 kunne man i Danmark ved grundlovsafstemningen i 1953 stemme Grønland »hjem«.

Et dansk-grønlandsk samarbejde, hvor danskerne havde taget initiativerne i første omgang og især Augo Lyngé i næste, havde ført til det ønskede resultat.

»Vi kan ikke hjælpe vort land til fremskridt uden samarbejde med de danske«⁹⁶.

Litteratur og kildemateriale

- (Albertini) Rudolf von Albertini: Dekolonisation. Köln/Opladen 1966.
 Arktisk Institut: Avisudklipsmateriale.
 (A/G) Atuagagdliutit/Grønlandsposten 1952-
 (AKS) Axel Kjær Sørensen: Dansk Grønlandspolitik efter 1945. Århus 1974 (dupl.).
 (Betækn. -46) Betænkning afgivet den 12. juni 1946 af Rigsdagens Grønlandsudvalg. Kbh. 1946.
 Claus Bornemann (red.): Bogen om Grønland. Politikens Forlag 1970.
 (F.P.) Finn Petersen: Grønlandssagens behandling i FN 1946-54, Odense 1975.
 (Forfatningskommissionens Betænkning) Betænkning afgivet af forfatningskommissionen af 1946, Kbh. 1953.
 (Gam) Mikael Gam: Engang Grønland – altid Grønland, Kbh. 1972.
 (G. S. Årsskr.) Det Grønlandske Selskabs Årsskrift.
 (G-50) Grønlandskommissionens Betænkning. Kbh. 1950.
 (GP) Grønlandsposten 1942-50. (udkom ikke 1951).

96. Grønlandsk journalist Uvdlorianguaq Kristiansen i GP 1/3-48 s. 58.

spørgslen herom fra dansk side i 1948. Først da Augo Lyngé i 1951 blev valgt ind i landsrådet, kom spørgsmålet i skred igen ved hans åbningstale, der i sammenhængen på dette punkt må karakteriseres som en politisk prøveballon. Sådant opfattede Augo Lyngé og Frederik Nielsen vel også deres udspil i Rigsdagens Grønlandsudvalg i febr. 1952. Men her greb danske politikere til med begge hænder og var sammen med grønlænderne øjensynligt godt tilpas med at fremstille den nye udvikling som landsrådets ønske. Noget man ikke kunne være sikre på før 1952-samlingen.

Fra dansk side var tanker om en statsretlig integrering offentlig fremme allerede i 1947, og i løbet af 1. halvdel af 1948 gjorde Det Radikale Venstre og Danmarks Kommunistiske Parti ønsket til sit. Det deltes vel sagtens af den socialdemokratiske regering, men efter landsrådets afslag i 1948 stillede man sig i bero med formlen: grundlovshjemmel til senere udfyldning ved lov. Det var Augo Lyngé og Frederik Nielsen, der bragte spørgsmålet frem igen. Og det var de i og for sig i deres gode ret til. Landsrådets udtalelse i 1949 (jf. s. 177) havde ønsket Grønlands stilling fastlagt i den nye grundlov, ikke bare hjemmel i den tid at gøre det.

Med landsrådets enstemmige tilslutning i 1952 kunne man i Danmark ved grundlovsafstemningen i 1953 stemme Grønland »hjem«.

Et dansk-grønlandsk samarbejde, hvor danskerne havde taget initiativerne i første omgang og især Augo Lyngé i næste, havde ført til det ønskede resultat.

»Vi kan ikke hjælpe vort land til fremskridt uden samarbejde med de danske«⁹⁶.

Litteratur og kildemateriale

- (Albertini) Rudolf von Albertini: Dekolonisation. Köln/Opladen 1966.
 Arktisk Institut: Avisudklipsmateriale.
 (A/G) Atuagagdliutit/Grønlandsposten 1952-
 (AKS) Axel Kjær Sørensen: Dansk Grønlandspolitik efter 1945. Århus 1974 (dupl.).
 (Betækn. -46) Betænkning afgivet den 12. juni 1946 af Rigsdagens Grønlandsudvalg. Kbh. 1946.
 Claus Bornemann (red.): Bogen om Grønland. Politikens Forlag 1970.
 (F.P.) Finn Petersen: Grønlandssagens behandling i FN 1946-54, Odense 1975.
 (Forfatningskommissionens Betænkning) Betænkning afgivet af forfatningskommissionen af 1946, Kbh. 1953.
 (Gam) Mikael Gam: Engang Grønland – altid Grønland, Kbh. 1972.
 (G. S. Årsskr.) Det Grønlandske Selskabs Årsskrift.
 (G-50) Grønlandskommissionens Betænkning. Kbh. 1950.
 (GP) Grønlandsposten 1942-50. (udkom ikke 1951).

96. Grønlandsk journalist Uvdlorianguaq Kristiansen i GP 1/3-48 s. 58.

- (Højlund) Niels Højlund: Krise uden alternativ, Kbh. 1972.
- (LR-) Referat af landsrådsforhandlingerne udkommet under forskellige navne.
- 1945-46: De forenede grønlandske Landsråds forhandlinger. (Kbh. 1946-47).
- 1947: De grønlandske Landsråds forhandlinger. (Kbh. 1948).
- 1948-50: De forenede grønlandske Landsråds forhandlinger. (Kbh. 1948-50).
- 1951-68: Grønlands Landsråds forhandlinger. (i Beretninger vedrørende Grønland, Godthåb).
- 1969: Grønlands Landsråds forhandlinger, Godthåb. (som selvstændig publikation).
- (Lannungs arkiv): Lrs. Hermod Lannungs arkiv vedrørende Grønland/FN. (Befinder sig hos Lannung, kopier hos forfatteren).
- Ministeriet for Grønland: Mødereferater fra Underkommission I. (Grønlandskommissionen 1948-50).
- Rigsdagens Grønlandsudvalgs arkiv: Mødereferater, breve. (Befinder sig på Folketingets Bibliotek).
- (St. M.) Statistiske Meddelelser. (Række – bind – sidetal).
- (Sørensen og Haagerup) Max Sørensen og N. J. Haagerup: Denmark and the United Nations. New York 1956.
- (U. N. . .) FN materiale på Statsbiblioteket i Århus.
- (U. N. O. R.) Official Records.
- (UN Yearbook) Årbogen.